

Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu

Tayyar Arı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, 342 sayfa, 18,00 TL

ISBN: 978-605-5911-19-5

Veysel AYHAN*

Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası yapıda kendini yeniden konumlamada bir süre sorun yaşayan Türkiye'nin özellikle 2000'in başından itibaren ortaya çıkan bazı krizlerin de etkisiyle dış politikasını yeniden tanımlama ve yeni koşullara uydurma gereksinimi duyması, artan ekonomik potansiyeli ve demokratik gelişimiyle birleşince daha aktif ve daha esnek bir dış politikanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni süreçte siyasal liderliğin rolü ve içsel dinamikler de dış politikanın yeniden formülasyonunda etkili olmuştur. Bu bağlamda yumuşak gücün öne çıkarıldığı, komşularla sıfır sorun ilkesine dayanan ve pozitif diplomasinin kullanımını öngören bir dış politika, Türk dış politikasının ana eksenine haline gelmiştir.

Bununla beraber söz konusu dış politika içeride ve dışarıda çok sayıda olumlu ve olumsuz eleştiriyi karşılaşmıştır. Bazıları bunu oldukça ütöpik ve romantik bulurken bazıları son derece ilginç ve işlevsel bulmaktadır. Prof. Dr. Tayyar Arı tarafından kaleme alınan ve TÜBİTAK tarafından desteklenen yaklaşık iki yıllık bir proje çalışmasının sonunda ortaya çıkan çalışma bu alandaki tartışmaları ele alması açısından oldukça ilginç. Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu başlığıyla yayınlanan ve esas olarak Türkiye ABD ilişkilerinin Orta Doğu bağlamında özellikle kanaat önderleri, baskı grupları ve lobiler üzerinden analizini öngören çalışma analitik ve deskriptif unsurları dengeli bir şekilde kullanmasıyla dikkati çekmektedir. Yazara göre, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet imparatorluğunun yıkılması, bölgede ve uluslararası alanda tüm güvenlik parametrelerini değiştirmiş ve iki kutuplu yapı ve Doğu-Batı ekseninde belirlenen güvenlik politikaları bir anda altüst olmuştur. Yazar, 1990-2000 arası dönemi sistemik açıdan belli ölçüde tek kutuplu sisteme benzetmekle beraber esas olarak belirsizliğin hakim olduğu bir dönem olarak nitelenmekte ve bu belirsizlik ortamının 2000'lerin başında Rusya'nın toparlanarak yeniden bir denge unsuru haline gelmesi ve Bush'un Irak'ı işgal etmesiyle beraber ABD'nin yükselişinin sonuna gelindiğinin anlaşılmasıyla sona erdiğini düşünmektedir. Yazar, 2005-2006 sonrasında, ABD'nin dünyayı tek başına yönetmediğinin, Rusya'nın ise eski Sovyet coğrafyasında fiziksel bir geri dönüşünün artık mümkün olmadığına anlaşılmasıyla göreceli

bir istikrarın oluşmaya başladığını; ancak 2008-2009'da dünyada ortaya çıkan ekonomik krizin de etkisiyle büyük güçler sorun yaşarken, Rusya ve Çin'in yanında Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi güçlerin yükselişe geçtiklerine dikkat çekmektedir. Yazar bu çerçevede önümüzdeki birkaç yılın büyük olasılıkla mevcut statükonun devam etmesini arzu eden büyük güçler ile yükselen güçler arasındaki iktidar mücadelesine sahne olacağını, ancak uzun vadede ister istemez bu rol mücadelesinin yerini daha dengeli ve çoğulcu bir uluslararası yapıya terk edeceğini öngörmektedir.

Çalışmada Türk-Amerikan ilişkilerinde ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasında yukarıdaki konjonktürel değişimlere paralel olarak bazı iniş çıkışlar yaşandığı gibi bundan sonra da buna benzer bazı sorunların yaşanmasının gayet doğal olduğuna dikkat çekilmektedir. Soğuk Savaş döneminin dayattığı güvenlik gündemi, zayıf ekonomik yapısı, istikrarsız demokrasisi ve siyasi liderlikten yoksun oluşu Türkiye'nin Batı'ya ve ABD'ye aşırı bağımlı bir ilişki içine girmesine ve Orta Doğu'dan uzaklaşmasına yol açtığını ileri süren yazar, 1980'li yılların başında Özal ile iç ve dış politikada yakaladığı ivmenin daha sonraki liderlerin geleneksel politika anlayışını sürdürme iradeleri dolayısıyla devam ettirilemediğini; bununla beraber 2002'de işbaşına gelen AK Parti iktidarı ile tekrar yeni bir ivmenin yakalandığını; içsel ve dışsal konjonktürün de etkisiyle Türkiye'nin etkin, bağımsız, esnek, pozitif, çok katmanlı, işbirliğine odaklı bir politikayı hayata geçirerek çevresine güvensizlik yerine güven ihraç eden bir ülke haline geldiğini ileri sürmektedir.

AK Parti iktidarı ile artan ekonomik potansiyeli, istikrar kazanan ve gelişen demokrasisi ile Türkiye'nin dış politikadaki başarısının Türkiye'nin cazibe merkezi haline gelmesine, merkez ülke, bölgesel güç, parlayan yıldız, bölgesel lider ve "Yükselen Güç" kavramlarının sıkça kullanılmasına neden olduğuna işaret eden yazar, yumuşak gücün akıllı kullanımına dayanan, tüm komşularla sorunların tamamen çözülmesine odaklanan, ayırım gözetmeden ve herhangi bir önyargı taşımadan tüm yerel ve uluslararası aktörlerle görüşmeyi temel ilke olarak benimseyen ve tamamen daha barışçı ve daha paylaşımcı bir dünya arzulayan Türk dış politikasının başarısının, Türkiye'yi ilgiyle takip edilen bir ülke haline getirdiğini vurgulamaktadır.

Çalışma, genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde subjektif unsurları öne çıkarıldığı izlenimini doğursa da yazarın, Türk dış politikası konusunda yaptığı gözlemleri ve görüşlerine yer verdiği yazarlar konusunda bir ayırma ya da tasnife girişmediği; tam aksine

objektif davranmaya özen göstererek her türlü görüşe yer vermeye çalıştığı dikkati çekmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Türk-Amerikan ilişkilerinin ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasının arka planı ele alınmaktadır. İkinci bölümde 11 Eylül sonrası Türk-Amerikan ilişkileri özellikle Bush dönemi ve bu dönemdeki temel parametreler ışığında analiz edilmektedir. Bu çerçevede Orta Doğu Barış süreci, Türkiye-İran, Türkiye-Suriye ve Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkileri ve Türkiye'nin bölgesel sorunlara yaklaşımının ve ABD ile ilişkisinin bölgede nasıl algılandığına bakılmaktadır. Obama dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinin ele alındığı üçüncü bölümde ise, özellikle barış süreci, Başbakan Erdoğan'ın Davos çıkışı ve İsrail'in Gazze yardım gemisine saldırısı çerçevesinde Türkiye-İsrail ilişkileri ile Nükleer takas anlaşması ve BM'deki yaptırım çerçevesinde Türkiye'nin İran politikasının ABD'de ve Orta Doğu'daki yansımaları ele alınmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla kitabın amacı hem Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde çatışma ve işbirliği alanlarına bakmak hem de bu ilişkiyi etkileyen aktörlerin sürece ilişkin algılamalarını ve değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Kitabı okuyan sadece yazarın görüşünü öğrenmekle kalmıyor, aynı zamanda 200'den fazla kanı önderinin görüş ve düşüncelerini öğrenme imkânı da bulmaktadır. Çalışma aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkileri, Türk Dış politikası ve bölgesel sorunlarda etkili aktörlerin ve kurumların kimliklerini ve duruşlarını da ortaya koymaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, olumlu değerlendirmelerin yanında olumsuz değerlendirmelerin de aynı şekilde çalışmada yer alması çalışmayı ilginç hale getirmiştir. Çalışma aynı zamanda Orta Doğu ülkelerinde sanıldığı gibi aksine oldukça canlı bir sivil toplumun varlığını da göstermiş bulunuyor. Özellikle bölgeyle ve Türk Amerikan ilişkileriyle ilgilenenlere, bu alanda etkili kişi ve kurumları ve bunların eğilimlerini öğrenme fırsatı sunmaktadır. Çalışma, sivil topluma dayalı analizlerin oldukça kıt olduğu alana önemli bir zenginlik getirmiştir. ABD ve Orta Doğu'daki siyasal ve toplumsal aktörlerin görüş ve düşüncelerinin derinlemesine analiz edilmesi dolayısıyla değerli bir çalışma niteliği taşımaktadır. Bu anlamda tek bir Amerika olmadığı gibi, tek bir Orta Doğu, tek bir Mısır ya da tek bir Kuveyt olmadığını; bu ülkelerdeki kanı önderlerinin çok farklı görüşlere sahip olduklarını görme imkânı sağlamaktadır.

Yazar araştırmasını yürütürken ABD ve Orta Doğu ülkelerindeki siyasetçi, bürokrat,

akademisyen, gazeteci ve araştırma merkezi uzmanından oluşan 100 dolayında kanı önderi ile doğrudan görüşme yapmış; ayrıca çok sayıda akademik çalışmanın yanında, 2003 sonrasında Türk-Amerikan ilişkileri ve Türkiye'nin Orta Doğu politikası konusunda 200 dolayındaki yazı ve makaleye yer vermiştir.

Çalışmada oldukça kısa tutulan birinci bölümde daha ziyade ABD-Türkiye ilişkilerinin tarihsel geri plânına odaklanılırken, ikinci ve üçüncü bölümde 2000 sonrasına yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde görüş ve mülakatların ikinci bölüm kadar ağırlıklı olmaması, üçüncü bölümde ise iki ülke arasındaki ilişkilerde sürecin analizine daha az yer verilmesi iki bölüm arasında dengenin yeterince gözetilmediği izlenimini vermekle beraber, yazarın son dönemdeki olayların oldukça güncel olması dolayısıyla sürecin ayrıntılı incelenmesine gerek duymadığı anlaşılmaktadır. Çalışma Türkiye'de Türk-Amerikan ilişkileri alanında yapılmış olan ve daha ziyade 2000'in başına kadar ki süreci ele alan çalışmaları tekrarlamak yerine son döneme ağırlık vererek güncel tartışmalar için önemli bir platform oluşturmaktadır.

Yazara göre, ABD ile Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sorunlar, çıkarlar ve tehdit tanımlamaları oldukça farklılaşmış ve Doğu-Batı eksenindeki çıkar ve ideolojik çatışmaların ve buna bağlı tehdit tanımlamalarının yerini farklılaşan çıkarlar ve buna bağlı zaman ve mekâna göre farklılık gösteren çıkar ve güvenlik algılamaları almış olsa da Türk-Amerikan ilişkilerinin yeni dönemde de çoklu parametreler bağlamında uzlaştırılması ve stratejik sayılabilecek ilişkilerin kurulması mümkündür. Çünkü, özellikle uzun yıllar bölgesel ve küresel sorunlarda işbirliği yapmış olan bu iki ülkenin paylaşmış olduğu bu ortak geçmiş gelecek için ümit vermektedir. Türkiye'nin NATO üyesi olan ve AB'ye üyelik yolunda göstermiş olduğu kararlı iradenin yanında, Orta Doğu'da artan prestiji Washington ile Ankara'nın hem Doğu'yu hem de Batı'yı ilgilendiren konularda ortak hareket edebileceklerini göstermektedir.

Öte yandan özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Doğu Bloğunun dağılmasıyla ortaya çıkan yeni konjonktürün Türkiye'nin dış politikasına yeni hareket alanı sağlamış olmasına rağmen bunun dış politikaya hemen yansımadığını düşünen yazar, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının bir süre daha Batı ile ve özellikle ABD ile angajmanlarının gölgesinde geliştiğini ve bu durumun ancak 2002-2003'ten itibaren değişmeye başladığını savunmaktadır. Yazar bu değişime paralel olarak Türkiye'nin Orta Doğu'daki algılanış

biçiminde de olumlu yönde değişimlerin yaşandığını ifade etmektedir. Yazara göre, bu yeni dönemde olumsuz önyargıların yerini Türkiye'ye karşı olumlu değerlendirmeler almıştır. Yazar çalışmada bunlarla ilgili çoğunluğu mülakatlardan oluşan çok sayıda örnek sunmaktadır.

SON NOTLAR

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası ilişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve ORSAM Orta Doğu Danışmanı.